

Mitt Afrika

Randi Rønning Balsvik

Jeg kom til universitetet i Tromsø i august 1973, direkte fra Etiopia, der jeg hadde vært i seks av de siste tiårene. Jeg hadde bare 6 måneder igjen av min stipendperiode, gitt meg av Norges Forskningsråd. Jeg hadde korrespondert med Berge Furre, den første historikeren på plass. Han tok vennlig og interessert imot meg og lot ikke til å synes at min faglige ballast var uviktig for det nye som skulle bygges opp i Tromsø. Det var en hard overgang å komme tilbake til Norge etter tre års ensom forskning i Etiopia. Dette var før Ph.D programmene med kurs og personlig veileder for doktorgradskandidater var begynt. Berges imøtekommenhet var oppmuntrende, og det var en skuffelse for meg at Berge kom inn på Stortinget.

Imidlertid, det første grunnfaget i historie skulle begynne nå med det samme. Narve Bjørge og Edgeir Benum var på plass, men Geir Lundestad fikk anledning til å reise til USA dette første semesteret. Jeg ble, utrolig uforberedt, bedt om å stille opp som underviser. Blant studentene, mer enn 40 i tallet, var mange godt voksne kvinner som nå fikk en sjanse til å studere. De var interesserte, entusiastiske og støttende. Vårsemesteret 1974 burde jeg ha satt alt inn på å arbeide med avhandlingen min, men for meg var det å undervise mer forlokkende, og jeg lagde et valgfritt kurs om Europeisk imperialisme og kolonistatsbygging i Afrika. Det ble mitt første bidrag til undervisning i afrikansk historie.

Jeg hadde to anledninger til å søke på stillingsutlysninger, men nådde ikke opp. Jeg hadde tro på at det var her, på landsdelens universitet jeg naturlig hørte hjemme, født og oppvokst som jeg var i Vardø og med strålende hovedfagskarakter fra universitetet i Bergen. Dessuten burde man jo snart ansette kvinner!! Det måtte jo være et kupp for universitetet å ansette nettopp Randi Rønning Balsvik!! Jeg opplevde at idealismen knyttet til å forske fram den nordnorske historien og dermed bidra til å forme den nordnorske identiteten, ikke kunne forsinkes i en bakevje i Afrika, og at det særlig var de hjemvendte idealistiske hovedfagsstudentene som var pådrivere for hvordan faget skulle bygges opp. Jeg følte meg neglisjert, ignorert og utfrosset, «sort på sjela» kalte jeg det selv. Jeg måtte komme meg bort fra universitetet, selv om ikke avhandlingen var ferdig. Min far var ofte i tankene mine, han som nærmest ble sjokkert over at jeg fikk av skattebetalernes penger for å studere et eller annet

i Afrika---jeg skulle så gjerne ha vist han en ferdig avhandling. Men nå ble det seks fine arbeidsår på Tromsø Gymnas før disputas i 1980. Det ble til slutt ansettelse på historie i 1981.

Hva slags faglige erfaringer og kompetanse hadde jeg med meg i bagasjen da jeg ble ansatt i 1981? Jeg må gå helt tilbake til 1963. Da avbrøt jeg studiene i Oslo etter to mellomfag, og reiste med min mann for å virkeliggjøre hans drøm om å være lege i India eller Afrika eller hvor som helst i langtvekkistan. Han / vi havnet på et gammelt svensk misjonshospital 20 mil sør for hovedstaden Addis Ababa, 40 minutters gange fra den lille byen Asella. Her var provinsens eneste videregående skole. -Det var forferdelig å se for seg at jeg ikke skulle få bidra der i det fremmede. Min redning ble at jeg fikk være lærer på denne skolen, betalt av keiser Haile Sellassies undervisningsdepartement. Lønn 50 prosent av det en indisk mannlig kontrakt lærer fikk. Undervisningsspråk engelsk.

Det etiopiske keiserdømmet hadde enorm prestisje i Afrika fordi det bortsett fra italiensk overfall og okkupasjon i fem år, fra 1936, var det eneste landet i Afrika som hadde unnsloppet kolonialisme. Går vi tilbake til året 1896 ble et forsøk på erobring av en stor italiensk hær nedkjempet og knust av keiser Meneliks tropper. Dette slaget ved Adua i 1896 var en internasjonal sensasjon, et enormt prestisjenederlag for Italia og av stor betydning for afrikansk og ikke minst afroamerikansk selvfølelse, og for frigjøringen av kontinentet rundt 60 år senere.

På tidlig 1960 tall frigjorde afrikanske land seg fra koloniherrernes styring, som i den ellefte timen innførte europeisk-lignende styringsmodeller i landene de forlot. Etiopia hadde et keisergitt parlament. I 1957, bare seks år før vi kom til landet, var det valg til representanter til denne forsamlingen, det første steget i retning av demokratisering. Noen få med høyere utdanning fra utlandet forsøkte å drive valgkamp, men de ble fengslet. Keiseren var allmektig, i konstitusjonen utvalgt av Gud, alle gode ting kom fra han, alle beslutninger var hans beslutninger. De ytterst få avisene i landet og radiosendinger var som en selvfølge sensurert. Etiopia, et av kontinentets fattigste land, der en anselig prosent av elevene på skolen i Asella ikke hadde sko på føttene, og mange ikke hadde annet å spise enn grøt som ble kokt i rengjorte bensinfat over åpen ild i skolegården, hadde blitt indoktrinert til å tro at Etiopia var blant de aller fremste land i Afrika, på alle måter. Kritikkk var kriminelt. Jeg var dypt rystet over landets og menneskenes fattigdom. Jeg underviste i engelsk, og samfunnsfag, inkludert historie. Vi hadde ei amerikansk lærebok fra 1940, det var alt. Jeg vil holde fram for dere at elevenes interesse for begrepet «demokrati», og hva nå det var for noe, ble på lengre sikt av faglig betydning for meg.

Hjem etter tre år. Jeg var full av undring og manglende forståelse for hvorfor det var slike enorme forskjeller på alle områder mellom Norge og Etiopia, og tenkte at jeg måtte ta historie som mitt siste fag og hovedfag for å utvikle noe som kunne ligne årsaksforklaringer. Historie mellomfag i Oslo og hovedfag i Bergen. I 1968 var det utenkelig at jeg kunne ta et hovedfag i etiopisk historie og heller ikke i kvinnehistorie. Ida Blom, eneste kvinne ansatt på historie i Bergen, som senere ble en pioner i kvinnehistorie i Norge og internasjonalt, holdt nå på med doktorgrad med emne den norske okkupasjonen av Øst-Grønland. Det nærmeste jeg kom min intellektuelle nød var å arbeide med en oppgave knyttet til den norske u-hjelpen, som jo var knyttet til å løfte verdens fattige til en bedre tilværelse. Den norske u-hjelpen var i min periode, fra 1952 til 1966, ikke fokusert på Afrika, men på et fiskeriprojekt i India. Jeg ville vite hvorfor Norge begynte sitt engasjement for u-hjelp, hvilke politiske partier som var pådrivere og hvordan stortingsrepresentantene ordla seg i debattinnleggene om betydningen av u-hjelp, og hvordan man best kunne nå målsettingen om bedring av livsvilkår i den fattige verden. Det ble en kvantitativ og kvalitativ analyse av 213 innlegg fra Stortingets talestol, og dertil utenriksministerens redegjørelser. Man var opptatt av å få prestisje i det internasjonale samfunnet, og av hjelp som kamp mot at u-land skulle falle innenfor folden til de kommunistiske landene. Vi er inne på første steg på veien mot et norsk selvbilde som humanitær stormakt---

Norge som de andre skandinaviske landene oppdaget at de kom til kort i den fattige verden med alle de avkoloniserte landene. Universitetene var så godt som tom for kunnskaper om forutsetninger som var annerledes enn de vi i vår del av verden var fortrolig med. Veilederen min i Bergen, professor Rolf Danielsen, anbefalte meg å søke forskningsstipend og dra tilbake til Etiopia. Det hadde jeg til da ikke et øyeblikk tenkt å gjøre. Vi hadde et barn på to år og jeg var høygravid med nummer to. Jeg gledet meg til å bli lektor i et eller annet gymnas. Det var helt utrolig at en mannlig professor den gang kunne foreslå en kvinne i min situasjon å søke forskningsstipend. Danielsen var langt forut for sin tid. Jeg søkte, fikk stipend og vel et halvt år etter hovedfagseksamen var vi i Addis Ababa, med nye tre år i Etiopia.

Jeg fikk et lite avlukke på Institute of Ethiopian Studies i bankettsalen på keiserens tidligere slott. Det hadde han overlatt til universitetet, fordi han ikke orket å bo der selv. I 1960, da lederen for keiserens egen livvakt sto i spissen for et kupp mens Haile Sellassie var på reise i Sør-Amerika, ble 17 av hans ministre og støttepersoner skutt og drept i denne salen.

Planen for arbeidet i min stipendperiode hadde falt på plass: Mine år som lærer i Asella fire år tidligere hadde vakt min nysgjerrighet for hva som skjedde med de ytterst få studentene

som klarte å stå til avgangseksamen og komme seg inn på universitetet. Hva med deres oppfatning av «demokrati»? Hvordan kom de til å oppfatte de økonomiske, sosiale og politiske forholdene i sitt eget land, når de fikk lærere fra både USA, Storbritannia, Sverige og India, og adgang til bøker på et nokså moderne bibliotek. Dertil fikk de medstudenter fra andre afrikanske land som sto midt oppe i en frigjøringskamp. 200 stipendiater ble invitert og påkostet av keiseren på slutten av 1950-tallet. De var forundret over sensur, ufrihet og fattigdom i landet som var Afrikas stolthet, og noen av dem gikk i bresjen sammen med etiopiske studenter for å utfordre mangelen på studentyringsfrihet på universitetet. I 1960 holdt FN en konferanse i Addis Ababa om undervisningsvesenet i Afrika, der det kom fram at ved siden av et par andre afrikanske land, hadde Etiopia det svakeste på kontinentet, til tross for Haile Sellassies store engasjement for utdanning. I 1961 var i gjennomsnitt i Afrika 40 prosent av årskullet innrullert i folkeskole, mens det var tilfelle for under 4 prosent i Etiopia. For videregående skole var 3,5 prosent av årskullet innrullert, mens det gjaldt for 0,5 prosent i Etiopia.⁴⁷

Omtrent på min første arbeidsdag fikk jeg høre at studentunionens president var blitt skutt på åpen gate åtte måneder tidligere, og flere studenter drept da studentene hadde sin minnemarkering. Avisene skrev ikke om det og det syntes å være en vanlig oppfatning at regjeringens sikkerhetstjeneste sto bak drapet, som ikke ble etterforsket. Arbeidstittelen min handlet om å studere studentenes sosiale og politiske bevissthet i en periode fra åpningen av universitetet i 1952 til revolusjonen i 1974, da Keiseren ble fengslet og en militærjunta tok makten. Det ble ikke et styre utgått fra folket som var studentenes kamprop, det fantes det ennå ikke forutsetninger for. Studentene var den eneste samlede opposisjon i landet. Militærjuntaen hadde ingen styringsideologi, de adopterte den studentaktivistene sto for. Og hva kom studentene til å stå for?? Jeg studerte alt jeg kom over av skriftlig materiale, alle forsøk på politisk poesi og politiske pamfletter og studentaviser som dukket opp med ujevne mellomrom, for så å bli forbudt. Mye ble samlet inn privat og jeg satt midt i begivenhetenes sentrum for i tre år å oppleve studentenes politiske kamp. Jeg var en observatør i sosialantropologisk forstand, om ikke en deltakende sådan. Jeg fikk etter hvert notater fra mer enn 100 samtaler med studenter og lærere. Studenter som forsøkte seg på ytringer eller demonstrasjoner ble utvist fra universitetet for kortere og lengre perioder, hundrevis av studenter opplevde fengsling, mange av dem også tortur. Aktivisme kostet. Studentene hadde enkel bostandard i overfylte hus og brakker og dessuten tre måltider per dag, alt gratis, fordi det var utvilsomt at det store

---

⁴⁷ Balsvik 1985: s. 5

flertallet ikke kunne underholdes av sine familier. De rike sendte sine sønner og noen få døtre til universitetet i den vestlige verden. Når studentene ble jaget ut av universitetets ordninger med losji og kost av politistyrker, var det uhyre kritisk for de fleste, som trass i alt ubehag støttet opp om aktivistenes skriverier, protester og demonstrasjoner. Kampen dreide seg om ytringsfrihet på universitetet, der sensurorganer krevd av regjeringen, uttalte at studentene hadde frihet til å skrive om hva de ville utenom religion, politikk og kritikk av keiseren.

Studentene ønsket å ha sin egen union og egne aviser. De hadde store årvisse demonstrasjoner som trosset soldater og politiets forsøk på å tilbakevise det massive trykket av studentmassen. Protester gjaldt behandlingen av byens fattige tiggere, som særlig når statsoverhodebesøk var ventet ble plukket opp av lastebiler og kjørt langt bort fra byen og plassert i leire---Er fattigdom en forbrytelse, var parolen---andre demonstrasjoner protesterte mot alle forbud på ytringsfriheten i landet, det store nærværet av amerikanere, militære som sivile, og USAs krig i Vietnam, og det man kalte deres kulturimperialisme. Kontinuerlig var kritikken rettet mot det elendige undervisningsvesenet i landet, Etiopia var blant de landene i Afrika som rundt år 2000 hadde den høyeste prosent analfabetisme og mindre enn en prosent av alderskullet innrullert i høyere utdanning, mens våre land hadde rundt 60 prosent. Studentenes bevissthet rundt landets utvikling hadde fra 1964 bidratt til en unik institusjon i Afrika. Etter det tredje året på universitetet dro studentene ut i landet på det som ble kalt etiopisk universitetstjeneste, for det meste til videregående skoler for å undervise, før de tok sitt fjerde og avsluttende år på universitetet. Dette førte til at elever på videregående skoler ut over landet ble kjent med studentenes kamp, sluttet seg til, og gjorde at hele 1969 ble et formidabelt opprørskaos i hele det videregående undervisningsvesenet.

Den største saken studentene frambar i ti år før revolusjonen i 1974, var tilbakeføring av jordeiendom til de som i løpet av Etiopias ekspansjon som stat hadde gjort bønder i det sørlige Etiopia til leilendinger på egen jord, med store avgifter til nye jordherrer .Et annet og like kontroversielt spørsmål var relatert til etnisitet, at Haile Sellassies regime hadde søkt å overkjøre det store antallet etniske grupper ved gjennom assimilasjon under amharafolket og amhara språket å skape en enhetlig nasjonalstat etter europeisk mønster. En umulighet. På lengre sikt etter juntaens fall, ble Etiopia som eneste stat i Afrika en føderalstat bygd på etnisitet.

Den store sultkatastrofen rundt 1973, fortiet av regimet, men søkt bekjentgjort av studentaksjoner, bidro sterkt til Haile Sellassies fall og militærjuntaens overtakelse av studentideologien. Etiopia snudde ryggen til USA og vendte seg mot Sovjetunionen, marxismens analyser syntes å gi svar på forståelsen av Etiopias utviklings problem. Studentene

ble tatt på ordet, universitetet stengt i to år, alle studenter og elever i de to øverste klasser i videregående skoler sendt ut i hele landet for å undervise, bygge skoler og danne bondeforeninger for å omfordele jordeiendom.

Jeg trengte en sammenligning for å bedømme den etiopiske studentbevegelsen, og dro i 1972 på en måneds reise til de to nylig frigjorte statene Kenya og Tanzania, der jeg fant, i motsetning til i Etiopia, studentene elitistiske, opptatt av seg selv og på å bevare sin utrolig høye levestandard sammenlignet med sine landsmenn. De bodde og spiste gratis med en standard skyhøy over den de etiopiske studentene hadde. Jeg hadde rom blant de kvinnelige studentene, og spiste i studentkafeteriaen. Studentene var på ingen måte beredt til å kritisere lederne etter den nyvunne selvstendigheten. Alle var opptatt av å komme så nær som mulig en vestlig levestandard, den de hadde sett hos sine koloniale herskere. Særlig var det slik i Kenya som hadde hatt et anselig antall settlere.

Tanzania hadde den allment respekterte og beundrede læreren og skribenten Julius Nyerere som leder. Han hørte til blant dem som forsøkte å utpensle en afrikansk sosialisme, og få til en demokratisk begynnelse innenfor et ettpartisystem. Partiets retorikk søkte å gi oppreisning til de fattige og oppfordret til at folk hadde rett og plikt til å kritisere sine ledere. Totalt forskjellig fra det uhørte i Etiopia å kritisere en gudgitt autoritet. En stor plakat med rød skrift var plassert flere steder på universitetet i Dar es Salaam, med et sitat av president Nyerere rettet mot de få studentene som hadde fått det store privilegium å studere: «... de plikter å betale tilbake det andre har ofret. De er lik en mann som har fått all den maten som finnes i en sultende landsby for at han skal få styrke til å hente forsyninger fra et sted langt borte. Dersom han tar mat til seg og ikke hjelper sine brødre, da er han en forræder. Likedan, dersom noen unge menn og kvinner som blir gitt utdanning av folket i vår republikk tar på en overlegen holdning eller ikke bruker sine kunnskaper til å hjelpe til i dette lands utvikling, da forråder de vårt land.»

Mange år før min avhandling var ferdig og før min ansettelse hadde jeg fem artikler om utviklingshjelp, universitetene i Øst-Afrika, den politiske utviklingen i Tanzania, keiserstyret i Etiopia og studentopposisjonen i Etiopia, i Syn og Segn, Samtiden og Forskningsnytt. I 1985 ble min avhandling om Haile Sellassie's Students , The Intellectual and Social Background to Revolution publisert i USA. Tjue år senere brukte jeg et forskningsfriår til lengre opphold på de samme universitetene og dertil de i Zambia og Kamerun. Nå var historien en helt annen, en kamp mellom studenter og autoritære, ofte brutale regimer. På tidlig 1990-tall hadde for eksempel universitetet i Nairobi vært stengt mer enn tjue ganger pga studenturo. Forenklet kan jeg si at studentene i Afrika sør for Sahara ble spydspisser for demokratisering.

Jeg har gitt et innblikk i hva som var min faglige ballast da jeg ble ansatt på historie. Å være universitetsansatt gav stor frihet. Etter kort tid fikk jeg anledning til å ha 8 dobbeltforelesninger i afrikansk historie knyttet til hele kontinentet, obligatorisk for årsenheten grunnfag, og dertil et valgfritt fordypningsseminar over et helt semester som bygde på forelesningene. Da vi flyttet til de nye lokalene i Breivika, fikk jeg i ett semester anledning til å ha oversiktsforelesningene på sen ettermiddag, fordi så mange i byen ønsket å få en smakebit av afrikansk historie. Å få veilede hovedfagsstudenter, følge et forskningsemne med ansikt til ansikt kommunikasjon på eget kontor var en stor glede ved å være ansatt på historie. Jeg fikk bryne meg innenfor en stor variasjon av emner og ekstra stas var det vel at åtte oppgaver var knyttet til Afrika.

Men, jeg ønsket ikke å stå utenfor, og gjøre meg selv irrelevant, i all den forskningen mine kolleger var opptatt med, den som var knyttet til å grave fram og skrive landsdelens, ja, Nordkalottens historie. Jeg var jo også sterkt knyttet til den byen jeg var født i og vokste opp i, Vardø. Byen skulle feire sitt 200 års jubileum siden Regjeringen i København i 1789 gav byprivilegium til den forblåste øya ikke langt fra Russland. Den ulovlige handelen med naboen i øst var da viktig å legalisere og bygge videre på. I syv år ble Vardø historien det første jeg tenkte på om morgenen og det siste om kvelden. Det fikk ikke hjelpe at jeg da ble anklaget for å svikte det til da spinkle fokuset på Afrikas historie i Norge.

De første publikasjonene

«Stortinget og u-hjelpe», *Syn og Segn*, nr. 8, 1970

«Universitet i Øst-Afrika», *Samtiden*, nr. 2, 1973

«Mwongozo – politisk undervisning i Tanzania», *Syn og Segn*, nr. 2, 1973

«Det bundne Etiopia», *Syn og Segn*, nr.3, 1973

Haile Sellassie's Students – The Intellectual and Social Background to Revolution 1952-1977, Michigan State University Press, 1985, and Addis Ababa University Press, 2005

«Student Protest – University and State in Africa 1960-1995», *FORUM for Development Studies*, nr.2, 1998

The Quest for Expression: State and the University in Ethiopia Under Three Regimes, 1952-2005, Addis Ababa University Press 2007

Vardø – Grensepost og Fiskevær, 1850 – 1950, Vardø Kommune/ Dreyer Bok. Stavanger
1989